

Archeologie in Limburg

De verrassing van het goudemail uit de basiliek

Jo Kempkens, restauratieatelier Restaura

Kerkdorp Melderslo: resultaten archeologisch bureau- en huis-aan-huis onderzoek

Jörgen Dinnissen, heemkundevereniging Stichting Geschiedenis Melderslo

Vondsten, vindplaatsen en verhalen: een doos vol pleisterwerk

Leo Verhart

04:09

111

De verrassing van het goudemail uit de basiliek

Een bijzonder email-cloisonné uit het centrale reliekgraf van de basiliek te Sint Odiliënberg

Jo Kempkens, restauratieatelier Restaura

Bij de viering van het vijftigjarig jubileum van de kerk als basiliek werden in de basiliek, de ernaast gelegen kapel en het klooster, en het aan de voet van de kerkberg gelegen Roerstreekmuseum exposities gehouden die gezamenlijk de geschiedenis van de kerk uit Sint Odiliënberg in beeld brachten. Verder werd er een symposium gehouden waarop enkele gerenommeerde onderzoekers hun bijdrage leverden waarin zowel de kerkelijke geschiedenis als het archeologische aspect aan de orde kwamen. In de exposities werden naast geschriften en afbeeldingen ook de nodige voorwerpen bijeen gebracht. Niet alle voorwerpen bevonden zich in het bezit van de kerk of het museum zelf en moesten vanuit verschillende andere plaatsen in bruikleen gevraagd worden. Een van deze voorwerpen is het bijzondere kleinood van goudemail, uitgevoerd in email-cloisonné, en zeer waarschijnlijk een van de belangrijkste archeologische vondsten uit de basiliek. Het goudemail toont Christus ten halven lijve aan het kruis en is uitgevoerd in verschillende kleuren.

Het is 15 x 25 mm groot en wordt gedateerd in de tiende eeuw. Het goudemail maakt deel uit van de semi-permanente opstelling in Het Limburgs Museum te Venlo en is in bruikleen afgestaan door het Centre Céramique. Wel mocht er voor de expositie, die in juli 2007 plaatsvond, een replica gemaakt worden. Dit had een aardige verrassing tot gevolg.

Het kleinood was door de tand des tijds aangetast. De kleuren waren flets geworden en aan het oppervlak had zich door verwerking, irisatie genoemd, een ondoorzichtig laagje gevormd. Bovendien bevond zich plaatselijk een donkere aanslag op het oppervlak. Bij het maken van de replica werd ernaar gestreefd dat deze het origineel zo goed mogelijk zou

*Figuur 1.
Afbeelding van het
goudemail zoals
dit werd gevonden
in de basiliek.*

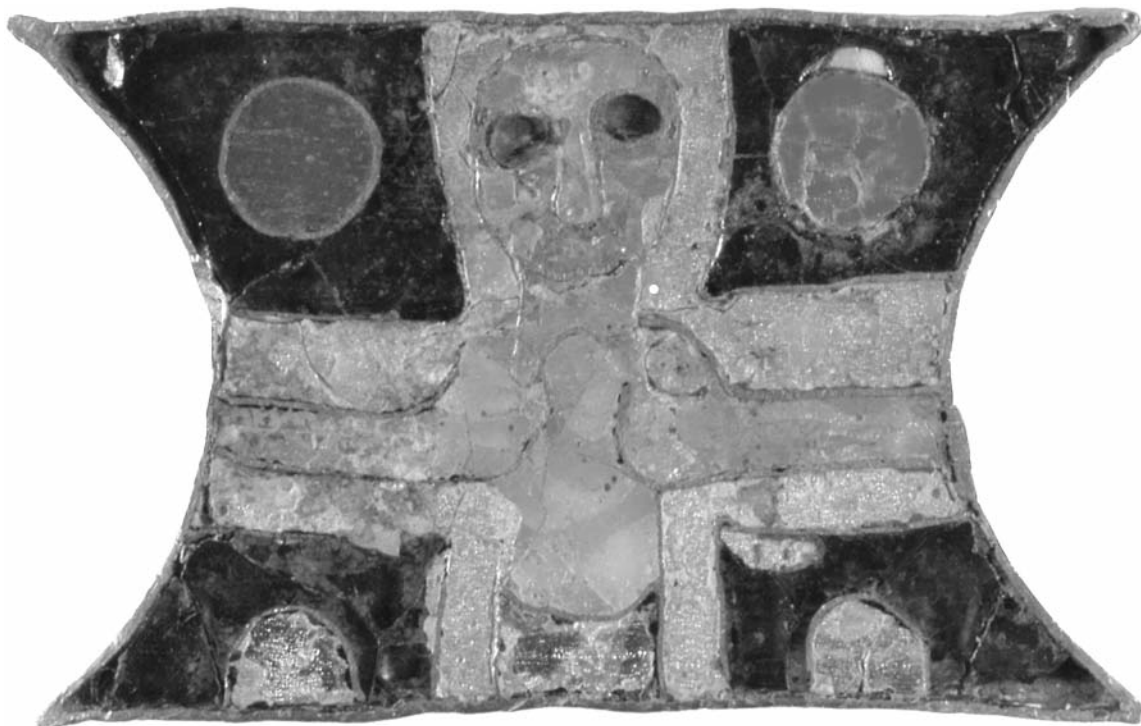

weergegeven. Hiervoor werd gebruik gemaakt van een afdruk die gemaakt werd met siliconenrubber. Siliconenrubber neemt het kleinste detail en de fijne structuur van het originele oppervlak over. Hiervoor moet deze dan wel bij het aanbrengen tot in de kleinste scheurtjes en gaatjes doordringen. Hierin echter schuilt meteen ook een gevaar. Het is niet ondenkbaar dat de siliconenvorm bij het verwijderen ervan deeltjes van het originele oppervlak meeneemt, zeker als het een dergelijk kwetsbaar voorwerp betreft. Dit zou een nachtmerrie zijn voor de restaurator en een ramp voor het goudemail; immers de schade die hierbij kon optreden zou niet of slechts zeer moeizaam te herstellen zijn. Alvorens met het afvormen een begin werd gemaakt onderging het goudemail dan ook een onderzoek naar de stabiliteit van het materiaal en het zou, indien noodzakelijk, eerst een impregnering moeten ondergaan. Tijdens dit onderzoek kwam ook de verrassing voor de dag.

Het bleek dat het goudemail nadat dit in 1949-1950 was gevonden nooit een conservatie had ondergaan en ook nooit was gereinigd. De aanslag had zich weliswaar vrij sterk aan het originele oppervlak gehecht, maar was met de nodige omzichtigheid te verwijderen. Na deze constatering werden eerst voorzichtig enkele kleine delen van het oppervlak gereinigd waarbij de oorspronkelijke

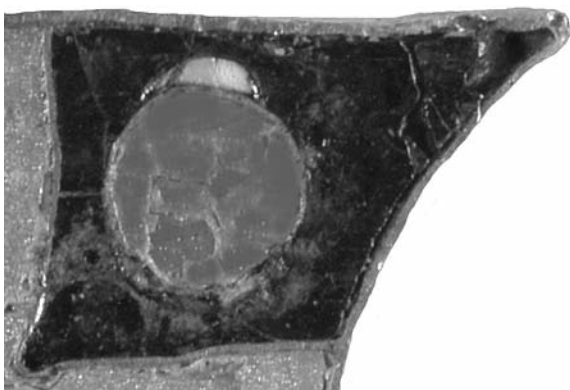
kleur van het email zichtbaar werd. Het verschil in kleur is vooral te zien bij de cirkel rechtsboven het kruis. Hier is de aanslag en de irisatie verwijderd waaronder de oorspronkelijke rode kleur verborgen was. Het zou voor de hand liggen om het goudemail meteen in zijn geheel te reinigen. Echter om aan een voorwerp een reiniging of conservatie uit te voeren is eerst toestemming nodig van het museum dat hiervoor de verantwoordelijkheid draagt, in dit geval het Centre Céramique. De toestemming voor het reinigen en conserveren liet niet lang op zich wachten, immers ook daar was men benieuwd naar de eigenlijke kleuren van het email en eventuele nieuwe informatie die hieruit afgeleid kon worden. De grootste verandering na het reinigen bevond zich aan de bovenzijde van het goudemail waar nu de oorspronkelijke kleuren goed zichtbaar werden. De twee schijven links en rechts boven het kruis geven mogelijk de maan en de zon weer. Links de maan met een koele blauwgrijze kleur. Rechts de zon die in een rode gloed is weergegeven.

Het is echter ook mogelijk dat links een verduisterde zon en rechts een volledig zichtbare zon zijn uitgebeeld. Het betreft hier dan de uitbeelding van een zonsverduistering, een gebeurtenis waarvan in de bijbel gewag wordt gemaakt en die plaatsvond tijdens het overlijden van Christus aan het kruis. Geheel ongeschonden had het email de tijd niet

*Figuur 2.
Afbeelding van
het goudemail
na reiniging.*

Figuur 3, 4 en 5. Detailafbeeldingen van het hoofd, de rechterbovenhoek en de linkeronderhoek waarop de breuken zichtbaar zijn. Bij meerdere breuken zijn fragmenten losgeraakt en verloren gegaan.

doorstaan. In het email waren breukjes ontstaan en plaatselijk waren reeds fragmenten verloren gegaan. Er moest dus rekening mee gehouden worden dat op diverse plaatsen delen waren losgeraakt van de gouden ondergrond.

Om het email voldoende stabiliteit te geven en er zorg voor te dragen dat dit weer voldoende hechting verkreeg met de gouden ondergrond werd dit geïmpregneerd met paraloid, een vloeibare acrylhars die niet verkleurt en indien nodig weer gemakkelijk te verwijderen is. Verder bleek aan het oppervlak van het email enige putcorrosie te zijn opgetreden. Het goud zelf was, hoe ook anders te verwachten van dit edele metaal, goed bewaard

gebleven. Nadat het goudemail was gereinigd en geïmpregneerd, kon uiteindelijk begonnen worden met het doel waarvoor dit naar het restauratie-atelier was gebracht; het vervaardigen van een replica. Zoals eerder al omschreven werd hiervoor eerst een afvorming van het origineel gemaakt. Deze afvorming of mal werd door middel van zilverpoeder elektrisch geleidend gemaakt en in een zilverbad geplaatst. Via elektrolyse werd in dit zilverbad in de rubber mal een laag zilver afgezet. Hierbij is elk detail dat in het origineel aanwezig is, overgenomen. De afvorming waarbij het goudemail nu als één geheel in zilver aanwezig was, moest nog worden afgewerkt. Hierbij werd de veel te brede rand voorzichtig tot aan de juiste vorm weggesneden. Daarna werd het geheel voorzien van een laagje zuiver goud dat ook elektrolytisch werd aangebracht. Tot slot werd door middel van verf het email geïmiteerd. Deze retouchering werd in dunne glacerende laagjes aangebracht zodat het halfdoorschijnende effect van het originele email zo goed mogelijk werd benaderd. Bij het aanbrengen van de retouchering werden de iets hoger liggende gouden randjes uitgespaard. Een zeer precies werk dat minutieus diende te worden uitgevoerd en dat dan ook onder een 3D-microscoop plaatsvond. Een bezoeker van het museum zal waarschijnlijk niet gezien hebben dat er in de vitrine een replica lag. Verschillen tussen het origineel en de replica zijn er natuurlijk wel. Zo zijn er andere materiaalsoorten gebruikt. Het origineel is gemaakt van zuiver goud waarop het email is aangebracht. De replica is gemaakt van zilver dat werd voorzien van een goudlaagje met daarop de retouchering die het email weergeeft. Het Limburgs Museum heeft de replica in permanente bruikleen aan het Roerstreekmuseum gegeven waar deze inmiddels in de vaste opstelling is opgenomen. Het conserveren van het originele goudemail heeft enkele dagen in beslag genomen. De behandelingen hieraan werden geheel onder het binoculair uitgevoerd. Het vervaardigen van de replica heeft in totaal meerdere weken in beslag genomen. Vooral de fijne afwerking en het aanbrengen van de retouchering vergde veel tijd. Met het behaalde resultaat kan in het Roerstreekmuseum een goede weerspiegeling van het origineel worden geven.

Figuur 6. Drie fasen bij het vervaardigen van de replica. Links de rubber mal die het goudemail in negatief weergeeft. In het midden de zilveren afvorming die in de rubber mal werd gemaakt. Rechts de afvorming met retouchering.

De techniek van emailcloisonné

Emailcloisonné is een vorm van emaileren waarbij op een gouden plaat opstaande strookjes van geplet gouddraad worden gesoldeerd. Op deze wijze wordt een bepaald motief aangebracht dat men kan zien als een tekening gemaakt van gebogen draad. De gesoldeerde strookjes vormen aparte vakjes die opgevuld worden met verschillende kleuren emailpoeder. De fijne strookjes gouddraad verhinderen tijdens het smelten van het email het in elkaar overvloeien van de kleuren. Elke kleur is dus opgesloten in een eigen cel. Dit maakt het mogelijk om diverse kleuren email, waarbij het smeltpunt van het gebruikte glaspoeder niet te veel uiteenloopt, gelijktijdig tot smelten te brengen. Door het versmelten krijgt het email een hechte binding met het metaal. Daarna wordt het oppervlak gladgeslepen en gepolijst. Het is een techniek die in Byzantium zijn hoogste bloei beleefde. Het goudemail uit Sint Odiliënberg is waarschijnlijk gemaakt te Trier, waar de gemalin van keizer Otto II, de Byzantijnse prinses Theophanu, door emailwerkers uit haar vaderland een atelier had laten oprichten om er inheemse krachten in deze kunst te onderwijzen.

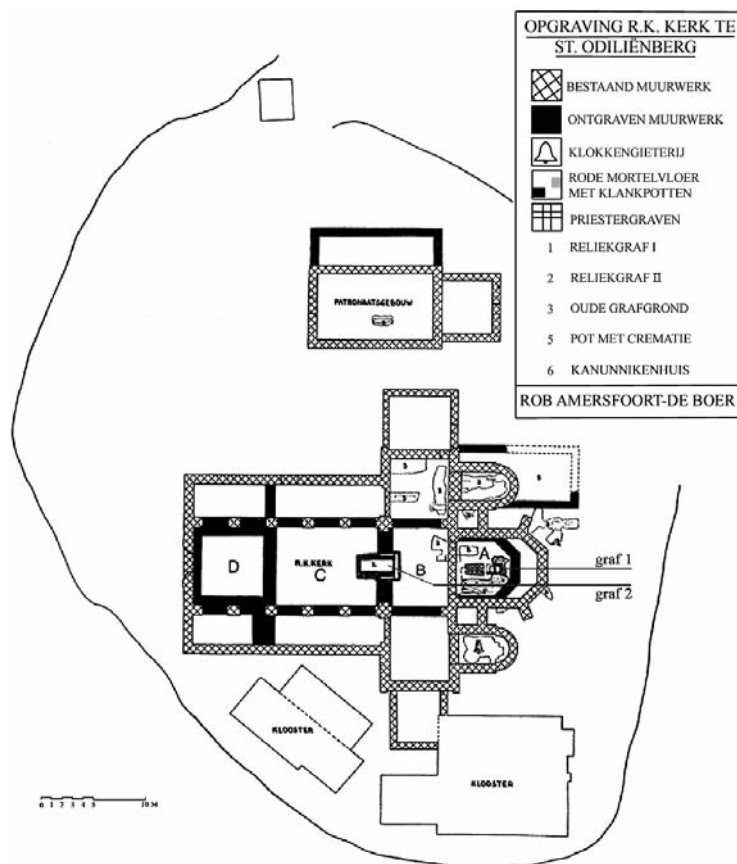
De vondst van het goudemail

Voorafgaand aan de naoorlogse restauratie van de kerk werd de gelegenheid aangegrepen om een archeologisch onderzoek uit te voeren. Het archeologisch onderzoek vond plaats in 1949 en 1950 onder leiding van P. Glazema van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek waarbij de technische leiding in handen was van de heren D. de Boer en A. van Pernis. Een verslag van de bevindingen die hieruit voortkwamen is in 1952 door Glazema gepubliceerd in het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond.

Tijdens deze opgraving werd in het koor het centrale reliekggraf gevonden. Een zoals door Glazema omschreven steenkist die was gemetseld van veldkeien en aan de binnenzijde was bepleisterd met rode specie, dezelfde als die van de rode vloer waarin het graf was aangebracht. De steenkist was geheel gevuld met zand dat werd gezeefd waarbij het inmiddels bekende goudemail is aangetroffen. Vermoed wordt dat in dit graf de relieken van de heiligen Wiro, Plechelmus en Odgerus gerust hebben of misschien ook maar van één van hen. Het graf bevond zich in een eerdere bouwphase van de kerk en kan worden gedateerd tussen circa 750 en 850. Het graf is op de tekening aangeduid als graf 1. Vermoedelijk is bij latere verbouwingen aan de kerk de inhoud van het reliekggraf verplaatst naar een toen nieuw gemaakt graf dat op de tekening is aangegeven met graf 2. Bij het verplaatsen van de inhoud zijn resten ervan in het oude graf achtergebleven waaronder het goudemail dat vermoedelijk een onderdeel vormde van een reliekhouder. Op de archeologische bevindingen en de bouwgeschiedenis van de kerk is prof. Frans Theuws als een van de sprekers op het symposium uitvoerig ingegaan. Zijn bevindingen

Figuur 7. De galvano-installatie die gebruikt werd bij het elektrolytisch kopiëren van het goudemail.

Figuur 8. De plattegrond van de opgravingen van de basiliek zoals deze in 1952 door Glazema is gepubliceerd

zijn gepubliceerd in het tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde *De Maasgouw*, jaargang 126-2007-4. In jaargang 127-2008-1 van hetzelfde tijdschrift gevolgd door de bevindingen van C.A.A. Linssen die eveneens als spreker op het symposium de geschiedenis van de heiligen Wiro, Plechelmus en Odgerus ten gehore bracht.

Een oud recept voor emailcloisonné

In sommige Europese bibliotheken bezit men kopieën van een 12de-eeuws Duits manuscript, dat de vroegst bekende richtlijnen voor emailleren bevat. Het manuscript bestaat uit drie in het Latijn geschreven boeken, één over schilderen, één over glas en één over metaalwerk. Het oorspronkelijke manuscript is verloren gegaan. De vermoedelijke maker is Theophilus die de metaalwerker Roger van Helmarshausen was. Deze werkte omstreeks het jaar 1100.

Hoofdstuk 12 van Boek 2 geeft informatie over het materiaal dat voor het emailleren werd gebruikt. Verschillende glassoorten, namelijk wit, zwart, groen, geel, blauw, rood en paars waren te vinden in oude heidense gebouwen. Deze waren niet transpa-

rant maar ondoorschijnend zoals marmer. Het waren vierkante kleine steentjes, hiermee kon men emailleren op goud, zilver en rood koper. In hoofdstuk 53 van Boek 3 wordt het maken van voorstellingen in cloisonné-techniek beschreven. Hier wordt het maken van losse emailwerken beschreven die nadien ingezet kunnen worden in bijvoorbeeld een reliekhouder. 'In ieder van de plaatsen waarin men email wil aanbrengen moet eerst een ondergrond, gemaakt uit een dun stuk goud, worden aangebracht. Deze moet precies op maat zijn. Vervolgens meet men met een passer en een liniaal heel precies smalle reepjes van een iets dikker goud af en legt die om de buitenste begrenzing van het uiteindelijke werk. Vervolgens knipt men smalle stroken van het dunst mogelijke goud en hiervan buigt en vormt men de figuren die men wil gaan maken. Men legt deze vormpjes voorzichtig op hun plaats en maakt ze daar vast met vochtig meel. Dit doet men boven de vlam. Als een werk klaar is soldeert men het goud héél voorzichtig aan elkaar waarbij men er zorg voor moet dragen dat het dunne goud niet smelt of buigt'. Het volgende hoofdstuk beschrijft het proces van het emailleren. 'Als het hele werk op deze manier is opgebouwd en alle goud is vastgesoldeerd neemt men alle glassoorten die men voor het werk heeft uitgezocht en hiervan breekt men kleine stukjes af. Men legt deze op een koperen plaat, ieder stukje apart. Vervolgens brengt men dit in het vuur en legt houtskool er omheen en erop. Terwijl men het vuur aanblaast kijkt men of de glasstukjes gelijkmatig smelten. Als dat gebeurt is deze glassoort bruikbaar. Het stukje glas dat niet gelijktijdig smelt kan bij dit werk niet worden gebruikt. Nu neemt men een hoeveelheid van het goedgekeurde glas en men brengt ze één voor één in het vuur. Als het glas roodgloeiend is gooit men het in een pot die met water is gevuld. Hierdoor zal het glas direct in kleine stukjes breken. Deze maakt men met een vijzel en stamper nog fijner tot poeder. Daarna wast men het en bewaart het in een schone pot die is afgedekt met een linnen doek. Dit doet men bij alle kleuren. Vervolgens neemt men een gouden plaat waarop het werk al gereed is. Met een ganzenveer zoals we die gebruiken om te schrijven, maar met een langere en niet gespleten punt, neemt men het vochtige email op. Met een dunne naald kan men dan het glaspoe-der van de ganzenveer afschrapen en zo aanbrengen in welk klein celletje dan ook. Zo vult men alle cel-

len op de gouden plaat. Als dit is gebeurd, legt men het op een ijzeren blad met een korte greep, een tweede ijzeren plaat legt men er overheen. Deze plaat moet iets bolvormig en geperforeerd zijn met kleine ingeslagen gaatjes die aan de binnenkant glad zijn afgewerkt en daar groter zijn dan aan de buitenkant, waar de bramen aan de randen dienen om het werk te beschermen tegen de as die op het geheel zal neervallen. De afdekplaat moet in het midden voorzien zijn van een ring waarmee men hem later kan verwijderen. Als dit allemaal is gedaan moet men een goed houtskoolvuur maken. Men maakt daarin een goede vlakke plaats waarin de metalen platen met het emailwerk goed kunnen liggen. Men zet dan het geheel voorzichtig op zijn plaats, bouwt het vuur op langs de zijanten en er boven. Men neemt de blaasbalg en blaast het vuur aan alle kanten regelmatig aan. Aangeraden wordt om een vleugel van een gans of een andere grote vogel klaar te hebben, uitgespreid en bevestigd aan een stok. De stok kan ook gebruikt worden om het vuur regelmatig te verspreiden. Leg het vuur zodanig aan zodat men tussen de stukken houtskool door kan zien of de gaatjes in de afdekplaat roodgloeiend zijn. Stop dan met blazen. Wacht ongeveer een half uur en verwijder dan voorzichtig en gelijkmatig alle houtskool en wacht tot de gaten in de afdekplaat aan de binnenkant geheel donker zijn geworden. Haal dan de metalen plaat uit het vuur maar laat de afdekplaat er nog opliggen. Zet het in een hoek van de vuurplaats tot het helemaal is afgekoeld. Verwijder dan de afdekplaat, haal het email eruit en was het. Vul de cloisons dan opnieuw met glaspoeder en herhaal de handeling. Ga zo door tot alle cloisons helemaal tot aan de randen zijn gevuld'. Tenslotte lezen we in hoofdstuk 55 hoe het email gepolijst werd. 'Hierna neemt men een stuk was van een halve duim lengte en houdt het emailwerk hiermee vast. Vervolgens wrijft men het email voorzichtig met water op een gladde polijststeen. Dat doet men zo lang tot het goud van de cloisons overal zichtbaar is. Daarna schuurt men het net zo lang met een harde en zeer gladde steen tot het email helder is. Daarna maakt men de slijpsteen vochtig met speeksel en wrijft vervolgens over een oude potscherf tot het speeksel roodachtig en dik wordt. Dit roodachtige mengsel brengt men aan op een glad stuk lood en wrijft daarmee over het email tot alle kleuren helder en transparant zijn. Daarna doet men hetzelfde,

maar nu smeert men het mengsel op een stuk geitenhuid dat men op een vlak stukje hout heeft bevestigd. Hiermee polijst men verder tot het email volkomen glanzend is, zolang dat niemand meer kan zien dat een helft van het werk nat is gemaakt en de andere helft niet'.

Dit artikel is ook geplaatst in het jaarboek van de Heemkundevereniging Roerstreek, jaarboek 40-2008.

Bronnen:

C.A.A. Linssen, 'Sint Odiliënberg, zijn heiligen Wiro, Plechelmus en Odgerus' in *De Maasgouw*, jrg 127 (2008), 1.

Frans Theuws, 'Sint Odiliënberg: de archeologie van een vroegmiddeleeuws klooster' in *De Maasgouw*, jrg 126 (2007), 4.

Vereniging van Nederlandse Emailleurs, 'Een oud manuscript dat beschrijft hoe in die tijd het emaileren werd uitgevoerd' www.enamellers.nl.

DSM, 'twaalf facetten van cultuur en natuur in Zuid-Limburg' in *Synthese*, (1977).

Kerkdorp Melderslo: resultaten archeologisch bureau- en huis-aan-huis onderzoek

Jörgen Dinnissen, heemkundevereniging Stichting Geschiedenis Melderslo

In Melderslo heeft een archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Hierbij werd naast een bureauonderzoek ook een op de vier huizen in Melderslo huis-aan-huis bezocht. In totaal kwamen 364 meldingen boven tafel. Vierentachtig procent van deze meldingen kwamen niet voor in de officiële archeologische vondstendatabases. Door het onderzoek is het beeld van de menselijke ontginnings- en bewoningsgeschiedenis aanmerkelijk scherper gemaakt. Verschillende jachtkampen en urnenvelden uit de Steentijd of Metaaltijden zijn langs de beken gevonden. Rond 1300 vestigden zich de eerste mensen aan of in de open plekken in het middeleeuwse bos, aan de ontginningsvelden Eikelenbosserveld en Lochtsveld. Dit is een paar honderd jaar ouder dan we tot op heden op basis van schriftelijke bronnen konden vaststellen.

Inleiding

In 2007-2008 heeft in Horst-Melderslo, door archeologiestudente Rinie van der Heijden van de Universiteit Leiden een archeologisch onderzoek plaatsgevonden.¹ Dit onderzoek geschiedde op verzoek van de heemkundevereniging Stichting Geschiedenis Melderslo. De kiem van dit onderzoek is gebaseerd op het ongeloof van de auteur van dit artikel dat het kistje (fig. 1) in het archief van bovengenoemde ver-

eniging 'alles' zou zijn wat er 'ooit' gevonden is in Melderslo op of in de grond. Fietsend en wandelend in mijn eigen groene leefomgeving, met z'n beken, heuvels, wallen, veldwegen en z'n oude boerderijen groeide in mij, in de loop der jaren, steeds meer de behoefte om mijn ongeloof te onderbouwen. Deze onderbouwing zou alleen maar mogelijk zijn door gedegen onderzoek door iemand met kennis van zaken en een flinke dosis tijd. En ineens viel het kwart-

Figuur 1. Archeologische vondsten vóór onderzoek in het archief.

je, 'laten we een student inhuren voor deze leuke en interessante klus!'. De opdracht werd uitgezet en ineens hadden we Rinie aan het werk om voor ons dorp de menselijke ontginnings- en bewoningsgeschiedenis tot en met de Tweede Wereldoorlog in beeld te brengen.

Cijfers: 84% van 364 meldingen officieel niet bekend

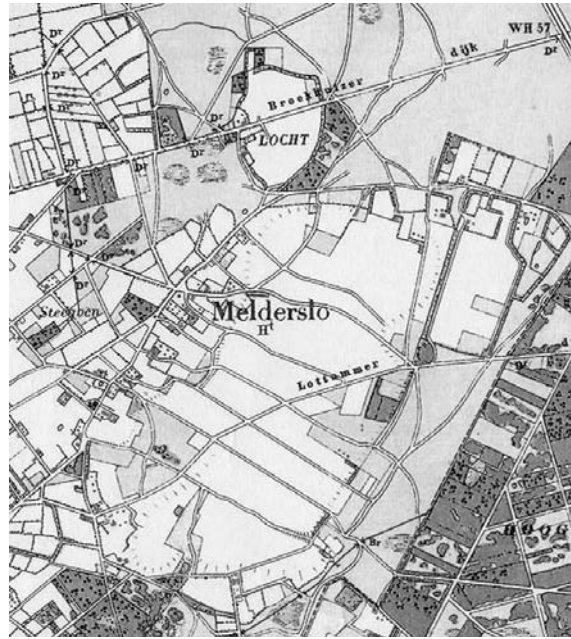
Melderslo is een van de kerkdorpen van de gemeente Horst aan de Maas. De herkomst van de naam 'Melderslo' is onzeker. Mogelijk is de betekenis 'milde plaats in bos'. Hierbij wordt 'melder' afgeleid van het Germaanse 'mildreda' en 'lo' van 'open plaats in een bos'. De eerste aanzet van het dorp Melderslo is in de Middeleeuwen ontstaan uit vier ontginningsvelden in een bos: Meldersveld, Lochtsveld, Slooijerveld en Eikelenbosserveld. Het gebied dat nu het huidige dorp Melderslo vormt is al eeuwenlang bewoond. De bebouwing bestond aanvankelijk uit tientallen verspreid liggende boerderijen rond de ontginningsvelden. Pas in de twintigste eeuw groeide Melderslo uit tot een dorp. In 1917 kreeg Melderslo zijn eigen lagere school en in 1921 een eigen kerk.

De oudst bekende schriftelijke vermelding van menselijke bewoning dateert uit 1394. In deze bron wordt gesproken over het 'Meldersloervelde'. In *figuur 2* zijn de ontginningsvelden Meldersveld en Lochtsveld te zien zoals ze opgetekend zijn in 1890.

Vóór het archeologisch onderzoek waren er maar twee voorwerpen die menselijke bewoning in Melderslo in de Middeleeuwen konden onderbouwen: een kraal en een spinklos (*fig. 3*). Daarnaast waren

Figuur 3. Kraal (links) en spinklos (rechts) uit de Middeleeuwen.

Figuur 2. Militaire Nederlandse kaart 1890: Meldersveld en Lochtsveld.

er middeleeuwse vondsten gedaan bij kasteel Ter Horst. Om een lang verhaal kort te houden, het onderzoek wijst uit dat 84% van alle meldingen niet bekend zijn bij de officiële Nederlandse archeologische vondstendatabases als Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS2), RACM en Computer Applications and quantitative methods in Archeology (CAA). In *figuur 4* ziet u de bronnen afgezet tegen de tijdvakken.

Bij het huis-aan-huis onderzoek zijn een op de vier huizen, 180 van de ongeveer 725 huizen, bezocht met de vraag 'Heeft u hier 'oude spullen' gevonden op of in de grond? Door u of door een van de voormalige bewoners?' Dit leverde 103 meldingen op. Van het merendeel, 70%, van deze meldingen hebben we alleen 'verhalen' en beschikken we niet over de fysieke vondst. Toch heeft het arbeidsintensieve huis-aan-huis onderzoek 32 meldingen opgeleverd waarbij we wel kunnen beschikken over de fysieke vondst. Nogmaals *figuur 4*. Hieruit blijkt dat het merendeel, 72% van de meldingen, tientallen jaren geduldig ergens in een kast lag, wachtend op de dag dat een archeologisch bureauonderzoek het beeld voor Melderslo compleet zou maken. Zestien procent van de meldingen komen uit de drie officiële Nederlandse archeologische vondstendatabases. Verschillende archeologische bureaus beschikten bij elkaar over vier procent van de meldingen die offi-

	ARCHIS2	RACM/ CAA	Archeologische bureaus	Veld verkenning	Huis-aan-huis. Fysieke vondst	Huis-aan-huis. Alleen verhalen	Sub-totalen. Absoluut	Sub-totalen In %
Steentijd	12	2	4	76	2	3	99	27
Bronstijd/ IJzertijd	15	2	2	15	1		35	10
Prehistorisch onbepaald	4	2	1	79	1	4	91	25
Romeinse tijd	4			3		2	9	3
Middeleeuwen	9		3	7	8	1	28	8
Nieuwe tijd	4		3	8	14	33	62	17
Recent				1	4	8	13	4
Tweede Wereldoorlog				2	2	17	21	6
Onbekend	3					3	6	2
Sub-totalen. Absoluut	51	6	13	191	32	71	364	100
Sub-totalen. In %	14	2	4	52	9	19	100	

Figuur 4. Bronnen van onderzoek afgezet tegen tijdvakken.

cieel niet bekend waren. Tweeënvijftig procent van de meldingen is via veldverkenningen, sinds de jaren zestig van de vorige eeuw door (amateur)-archeologen, boven tafel gekomen. Ook deze vondsten waren officieel niet bekend. Kortom, van de 364 geregistreerde meldingen is 72% boven water gekomen via bureauonderzoek en 28% via huis-aan-huis onderzoek. Dit betekent dat 103 meldingen helemaal niet in beeld geweest zouden zijn en waarschijnlijk nooit als zodanig in beeld waren gekomen als wij als

heemkundevereniging niet de tijd en moeite genomen hadden om een studente voor ons het noeste werk te laten doen. Deze meldingen zouden ook niet boven water gekomen zijn bij het opstellen van een archeologische beleidskaart die op dit moment verricht wordt in de gemeente Horst aan de Maas.

Zonder het huis-aan-huis onderzoek zouden wij bijvoorbeeld niet op de hoogte zijn van alle vondsten, van 1200 tot heden, bij boerderij de Weij aan de

Figuur 5. In de afgelopen decennia gevonden scherven bij boerderij De Weij aan Eikelenbosserveld.

Figuur 6. Bronzen ketel gevonden aan Eikelenbosserveld in 1960.

Figuur 7. Een van de twee ijzeren ballen (kanonskogels) gevonden bij boerderij de Boomshof aan Meldersveld in jaren 1970.

Figuur 8. Klingkern en twee klingen gevonden aan Meldersveld in 1987.

rand van het Eikelenbosserveld (fig. 5). We zouden geen weet hebben van de bronzen kookketel uit eind 19e of 20e eeuw (fig. 6), de twee identieke ijzeren kanonskogels uit de 16-18e eeuw (fig. 7) en de klingkern met twee klingen uit de Steentijd (waarschijnlijk Mesolithicum) (fig. 8).

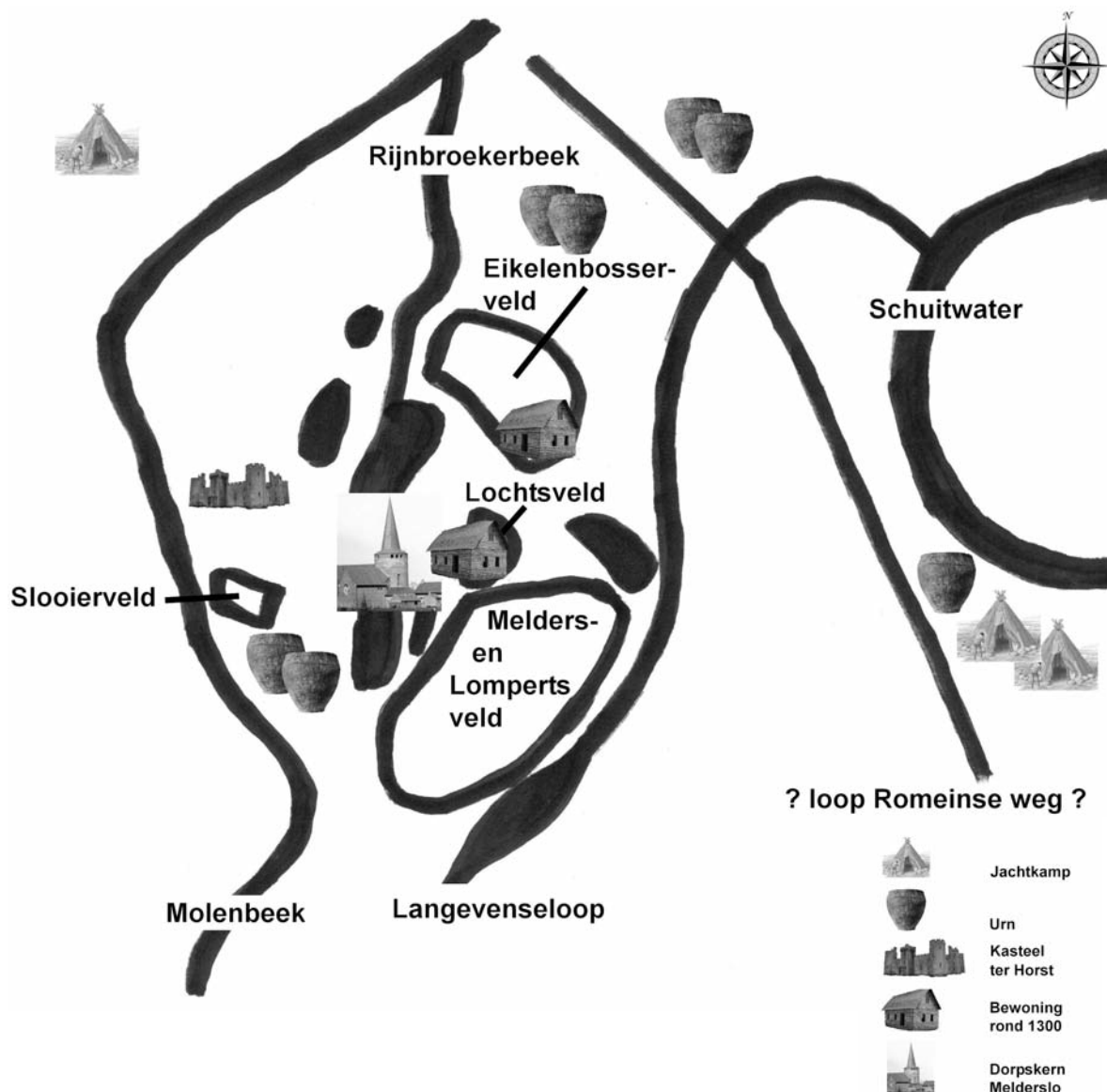
Het archeologisch bureau- en huis-aan-huis onderzoek heeft het volgende beeld opgeleverd van Melderslo.

Overzicht bewoning aan de hand van onderzoeksresultaten

De vroege jachtkampen uit de Steentijd zullen zich hebben geconcentreerd op de stroomoevers van beken, zoals langs de Molenbeek en de randen van oude Maasgeulen, zoals het Schuitwater. Typerende vondsten uit het Mesolithicum zijn een Gravettespits, werktuigen van Wommersomkwartsiet en mogelijk een rolsteenhamer.

In het begin van het Midden Neolithicum komt de inheemse bevolking in contact met de eerste prehistorische boeren, die zich vanuit Zuid-Limburg steeds noordelijker vestigden. De inheemse Noordlimburgse bevolking ging steeds meer kenmerken van deze boerenbestaanswijze navolgen tot ze op het eind van het Neolithicum deze manier van leven geheel had overgenomen: ze woonde in houten boerderijen, had aardewerk (potten), gepolijste vuurstenen bijlen om bomen om te hakken en hout te bewerken en deed aan akkerbouw en veeteelt. Deze boerenbevolking heeft zich voornamelijk in het Maasdal met zijn vruchtbare bodems gevestigd. Daarnaast streek men ook buiten het Maasdal neer, maar dan wel in die delen van het goed ontwaterde dekzandgebied vlak bij open water, waar bovendien de bodem van nature een hoge vruchtbaarheid had. Zonder goede gronden immers ook geen goede oogst en mager vee.

Een mogelijk nederzettingsterrein uit het Midden Neolithicum valt aan te wijzen ten zuidoosten van het Schuitwater, getypeerd door slijp- en klopstenen. Gidsartefacten die zijn teruggevonden bestaan uit spitsklingen en geslepen bijlen. Een kleiner kamp uit het (Midden) Neolithicum A is te lokaliseren ten noordoosten van het onderzoeksgebied aan de overzijde, vanuit Melderslo gezien, van de Molenbeek. In figuur 9 zijn de kampen schematisch geplaatst ten opzichte van de beken en de dekzandrug waarop in de Middeleeuwen de ontginningsvelden ontstonden.

Figuur 9. Schematische weergave belangrijkste vondsten Steentijd en rond jaar 1300.

De Brons- en IJzertijd zijn voor dit onderzoek samengetrokken, omdat de vondstassemblages veel gelijkenissen vertonen. Kort gezegd komt het erop neer dat veel grafveldvondsten zijn aangetroffen die wijzen op nederzettingen. Een grote hoeveelheid nederzettingen heeft gelegen aan het Schuitwater. Dit blijkt uit de vele vindplaatsen van nederzettingaardewerk uit de IJzertijd. Opmerkelijke en zeldzame vondsten zijn die van ijzerslak, waardoor er ijzerproductie ter plaatse kan hebben plaatsgevonden. Door vondsten van blauwe La Tene-armbanden (fig. 10) uit de Late IJzertijd is ook te concluderen dat de gemeenschap in dit gebied sociale contacten had met andere dorpen en tot een wijd netwerk be-

hoorde. Eén van de weinige plekken in Zuid-Nederland in de Late IJzertijd waar glas werd geproduceerd, lag namelijk in de Betuwe. Blijkbaar reikten de vingers van het netwerk ver. Alle vondsten bij het Schuitwater wijzen op een nederzetting van enige omvang, aangezien men in dit opzicht al lang niet meer zelfvoorzienend was, maar deel uitmaakte van een groter sociaal netwerk. Dit gehucht zal in de IJzertijd hebben bestaan uit enkele woonstalboerderijen met spiekers, waterputten en schuren. Wat betreft de grafvelden zijn er vijf locaties aan te duiden met heuvels waaruit urnen zijn opgegraven. Het urnenveld, het dichtst bij de veronderstelde nederzetting aan het Schuitwater, is al in de Bronstijd

in gebruik genomen. Het urnenveld op de Konijns-waranda is juist pas sinds de Vroege IJzertijd gebruikt. Een nederzetting behorende bij dit laatstgenoemde grafveld is nog niet aangetroffen maar zal niet ver daar vandaan hebben gelegen.

*Figuur 10.
Deel van
blauwe La
Tene-arm-
band
gevonden
bij Schuit-
water.*

Er zijn ook vondsten gedaan uit de Romeinse tijd. Mogelijk heeft één van de Romeinse verbindingswegen van Maastricht naar Cuijk over de huidige Meerlose Baan gelopen. Er zijn vondsten die deze hypothese ondersteunen. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of dat inderdaad het geval was. Al tweehonderd jaar wordt tevergeefs naar deze weg gezocht.

Uit de Vroege Middeleeuwen zijn geen bewijzen van menselijke bewoning in Melderslo bekend. Dat er weinig bekend is over deze periode, zou kunnen liggen aan foute datering van vondstmateriaal. De verwachting is, naar aanleiding van recente onderzoeken dat er in dit tijdvak wel mensen gewoond hebben in Melderslo. Rond 2005 zijn enkele erg planmatig opgezette ontginningsboerderijen met bijbehorende bijgebouwen (schuren, waterput en spiekers) in het dorp Meterik opgegraven.² Deze vindplaats buiten het Maasdal wijst, samen met reeds bekende vroeg-middeleeuwse vindplaatsen, er waarschijnlijk op dat meerdere dorpen in de gemeente Horst aan de Maas gesticht zouden kunnen zijn in deze periode. Deze stichting zal in eerste instantie echter slechts uit enkele boerderijen hebben bestaan.

Waarschijnlijk was de bewoning in Melderslo in de Middeleeuwen gekoppeld aan de vestiging van mensen in het gehucht Berkel (het latere dorp Horst) en het kasteel Ter Horst. De oudste boerderijen uit het onderzoeksgebied die we uit bronvermeldingen kennen, komen uit 1417. Toch zullen oudere boer-

derijen op diverse plaatsen niet onwaarschijnlijk zijn geweest. De dekzandrug waar het Meldersveld, Lochtsveld en Eikelenbosserveld alle drie deel van uitmaken was aantrekkelijk voor middeleeuwse boeren om zich op te vestigen. Vanaf het moment dat het gehucht Berkel een stenen kerk had en daarmee toch een groot verzorgingsgebied zal hebben gehad, zal ook de bewoning binnen het onderzoeksgebied zijn opgestart. We hebben het hier over de 11^e eeuw. In een oude kasteelgracht van kasteel Ter Horst, die in september 2008 is onderzocht, zijn enkele scherven van een kogelpot en blauwgrijs aardewerk uit de 10-11^e eeuw gevonden (fig. 11).³ Hier was vermoedelijk zeker tweehonderd jaar voor de eerste vermelding van het kasteel al bewoning. Zeker gezien de landschappelijke ligging is dit waarschijnlijk. Het kasteel is namelijk op een natuurlijke zandkop gebouwd in de oksel van de Horster Molenbeek en de Kabroeksebeek. Als twee eeuwen later het kasteel Ter Horst wordt gebouwd, zullen er nog meer boeren naar deze omgeving zijn getrokken. In 1501 kreeg Berkel marktrecht, waardoor de interactie tussen dorp en platteland gegroeid zal zijn.

*Figuur 11.
Scherven
kogelpot,
10^e-11^e
eeuw
gevonden
bij kasteel
Ter Horst.*

*Figuur 12.
Gebroken
grote voor-
raadpot,
rond 1350
na Chr,
gevonden in
waterput bij
boerderij op
het Lochts-
veld.*

Bij boerderij De Weij aan het Eikelenbosserveld zijn, door het huis-aan-huis onderzoek, veel vondsten boven tafel gekomen, met zekerheid vanaf de 12^e

eeuw op basis van gevonden Andenne aardewerk. Op deze plaats was overigens al in de Steentijd bewoning, getuige onbewerkte en halfproducten van vuursteen. In januari 2009 is, tijdens een archeologisch onderzoek op verzoek van Museum De Locht, op het Lochtsveld tegen het Meldersveld aan, een rechthoekige boerderij van 11,2 bij 6,7 meter grote constructiekern (gebint) met waterput en perceelsgreppels gevonden. De verlatingsdatum van de boerderij wordt op basis van een gebroken grote voorraadpot (fig. 12) die gevonden werd in de waterput en andere blauwgrijze scherven en Siegburg-aardewerk gedateerd rond 1350.⁴

Echte gehuchten waren er in de Middeleeuwen in het onderzoeksgebied niet, in tegenstelling tot de IJzertijd. In die periode zien we binnen Melderslo acht boerderijen vermeld staan in diverse documenten maar mogelijk hebben er meer gestaan. De boerenbedrijven zullen zich voornamelijk hebben gericht op akkerbouw. Vee werd alleen gehouden voor de mest. Vermoedelijk heeft dit te maken met de weinig beschikbare weidegrond.

Pas na 1600 ging het steeds sneller met de ontginningen in Melderslo. In de Nieuwe Tijd treffen we dan ook een recordaantal vondsten aan binnen het onderzoeksgebied. Mogelijk heeft dit te maken met de toename in hoeveelheid en de herkenbaarheid van het materiaal, dat harder gebakken is en beter bewaard blijft. Bovendien werd veel aardewerk met potstalmest op akkers verspreid, waardoor op grote hoeveelheden akkerland scherven verspreid liggen. Wederom zijn hier alle vondsten, met uitzondering van het Schuitwater, te relateren aan de boerderijpercelen. In 1803-1820 zijn er volgens de Tranchotkaart negenentwintig boerderijen. Dit zijn er eenentwintig meer dan 220 jaar daarvoor.

*Figuur 13.
Bomscherf
1.000 pon-
der uit de
Tweede We-
reldoorlog.*

*Figuur 14.
Tankwiel
van een ge-
allieerde
Sherman
tank uit de
Tweede we-
reldoorlog.*

Binnen het onderzoeksgebied zijn twintig vondsten uit de Tweede Wereldoorlog gemeld (fig. 13 en 14). De meeste meldingen betreffen fragmenten van bomscherven die in Melderslo terecht zijn gekomen bij één van de vier 'bombardementen' van geallieerde bommenwerpers, die hun bommenlast lieten vallen – buiten het eigenlijke doelgebied – om hun vege lijf te redden.

Onderzoeksdata overgedragen en digitaal ontsloten

Alle vondstdata zijn inmiddels aan de gemeente overgedragen om verwerkt te worden in de archeologische beleidskaart die momenteel gemaakt wordt in de gemeente Horst aan de Maas.

Alle vondstdata zijn digitaal ontsloten op www.geschiedenismelderslo.nl. Ook is hier een digitale vondstenkaart te vinden. Niet om schatgravers op het goede spoor te zetten – dit valt natuurlijk niet helemaal te voorkomen bij een onderzoek als dit – maar om de dorpsgemeenschap zo goed mogelijk inzicht te geven in wat er precies wanneer waar door wie gevonden is. In de hoop dat het (toekomstige) vinders uitnodigt om ook hun meldingen te delen voor ons en ons nageslacht.

Alle 'verhalen' vastgelegd in de hoop op ...

Tot slot, bij het huis-aan-huis onderzoek zijn uitdrukkelijk alle verhalen vastgelegd. Rijp en groen. Met fysieke vondst of alleen maar het 'vage' verhaal. Zelf gevonden of via-via gehoord. Zo zijn er drie verhalen over drie verschillende 'schatten', die in de grond gestopt zouden zijn tussen 1900 en 1940. Ook wordt gesproken over gevonden 'witte kralen', verschillende geslepen stenen bijlen en een schoenen-dooz vol vondsten die achterin de lagere schoolklas stond. Al deze vondsten zouden in de jaren voor de

Tweede Wereldoorlog meegegeven zijn richting 'Leiden' maar tot op heden ontbreekt van al deze meldingen ieder spoor in de drie officiële vondsten-databases. Nogmaals, alle verhalen zijn vastgelegd - nu de meeste verhalen nog vastgelegd kunnen worden samen met de oorspronkelijke vinder - ook de verhalen die nu vreemd en raar klinken, in de hoop dat ooit zal blijken dat zij het ontbrekende puzzelstukje zijn bij een ander archeologisch bureauonderzoek.

Noten

1. Heijden, Rinie van der, *'Twee hout voor een graan. Onderzoek naar de archeologie van Melderslo'* (Leiden 2008). Deze scriptie is online raadpleegbaar op www.geschiedenismelderslo.nl.
2. Gheysen, K. e.a., in voorbereiding. Horst aan de Maas-Meterik (L). Kempweg. BILAN-rapport (concept).
3. Dijk, Xavier van, *'Opmerkelijke archeologische vondsten bij kasteel Ter Horst'*, in Info-LGOG nummer 40 (Horst maart 2009).
4. Dinnissen, Jörgen, *'Nieuwsbrief februari 2009: Wist u dat ... stenen en scherven ons beeld op de geschiedenis van Melderslo scherper gemaakt hebben?'*, digitale nieuwsbrief Stichting Geschiedenis Melderslo (Melderslo februari 2009).

Vondsten, vindplaatsen en verhalen: een doos vol pleisterwerk

Leo Verhart

Rasmus Theelen is glazenwasser. In Zuid-Nederland maakt hij de ramen van veel bedrijven schoon en ook bij het Limburgs Museum. Dat laatste is een langdurige klus want het zijn nogal wat vierkante meters. Ongeveer een jaar geleden is Lara Laken in het museum begonnen met de grootste puzzel die je je maar kunt voorstellen: het reconstrueren van de Romeinse wandschilderingen van de villa Holzkuil in Kerkrade. De hoeveelheid fragmenten was zo groot dat ze niet in het museum paste en vandaar dat ze in de oude militaire kazerne in Blerick een werkruimte kreeg om aan de slag te gaan. Het pand werd netjes ingericht en ook de ramen moesten gezeemd worden. Rasmus Theelen kreeg de opdracht en raakte begin november 2008 tijdens zijn werk aan de praat met Lara. Rasmus heeft namelijk belangstelling voor het verleden: hij verzamelt munten. Door dat gesprek kwam hij wat meer te weten over de puzzel van Lara.

Figuur 1. Een kartonnen doosje met ongeveer 30 fragmenten Romeins beschilderd pleisterwerk uit Simpelveld.

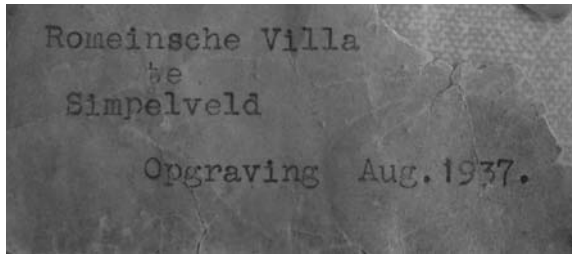
Een kleine week later bezocht Rasmus een bevriende munthandelaar in Kerkrade en sprak over de wandschilderingen waar in het Limburgs Museum aan gewerkt werd. Tot zijn verbazing vertelde de handelaar dat hij daar ook wat van had, althans fragmenten pleisterwerk. Meer dan 10 jaar geleden had hij van iemand uit Landgraaf een doosje gekregen waarin stukjes beschilderd pleisterwerk zaten. (fig.1) Wie de schenker was en hoe die er weer aan was gekomen, wist hij niet meer. Wel dat de man niet wilde dat het aan een museum of de ROB zou worden verkocht. De stukken pleisterwerk moesten wel uit een Romeinse villa afkomstig zijn want er zat een getypt briefje bij met het opschrift 'Villa Simpel-

veld, opgraving 1937'. (fig. 2) De doos zelf lijkt niet uit de dertiger jaren van de vorige eeuw te stammen. Het karton is nauwelijks verkleurd en de nieten vertonen geen sporen van roest.

De huidige bezitter had er geen zakelijke belangstelling voor en dacht dat het het beste zou zijn de vondsten over te dragen aan het Limburgs Museum. Daar hoorde zoiets toch ook thuis.

Vrijwel direct bracht Rasmus de vondsten naar Lara, die natuurlijk opgewonden was. Dat werd ze nog meer toen ze in de overzichtspublicatie van Erik Moorman over Romeinse wandschilderingen las dat er uit de villa van Simpelveld maar 5 stukjes pleisterwerk bekend waren en in de doos zaten er wel 30!¹ De stukken varieerden in grootte met een maximale afmeting van ongeveer 7 cm. De beschildering was afkomstig van een of meer wandpanelen. De pleisterwerkfragmenten zijn rood van kleur en af en toe zijn er lichte en donkere lijnen te herkennen. De grote vraag was natuurlijk of de stukken in de doos werkelijk afkomstig waren uit de villa van Simpelveld. Een spoortocht begon.

Op 11 december 1930 werd op een perceel van de mijnwerker Andreas Wierts aan de Stampstraat in Simpelveld de beroemde sarcofaag bij de bouw van een nieuw huis ontdekt.² Al eerder waren er twee sarcofagen ontdekt, maar deze sloeg alles met zijn bijzonder beeldhouwwerk aan de binnenzijde en de fraaie vondsten. Men meende dat in de nabijheid

Figuur 2. Het getypte briefje uit het doosje met de vermelding van de opgraving.

van het graf wel een villa gelegen moest hebben, maar ondanks dat veel bewoners van de Stampstraat in hun achtertuinen grote gaten hadden gegraven – allen ook op zoek naar een stenen sarcofaag met kostbaarheden – duurde het tot het voorjaar van 1937 dat er puinresten tevoorschijn kwamen in de boomgaard van de heren Schepers die wezen op de aanwezigheid van een Romeins gebouw op iets meer dan 100 meter afstand van de vindplaats van de sarcofaag.

In de zomer van 1937 werd een opgraving uitgevoerd door de Leidse archeoloog W.C. Braat en kon een deel van een Romeinse villa worden blootgelegd.³ (fig. 3) Door tegenwerking van de eigenaren van het aanpalende perceel, de veeverkopers Bleijlevens, waar zich het grootste deel van de villa be-

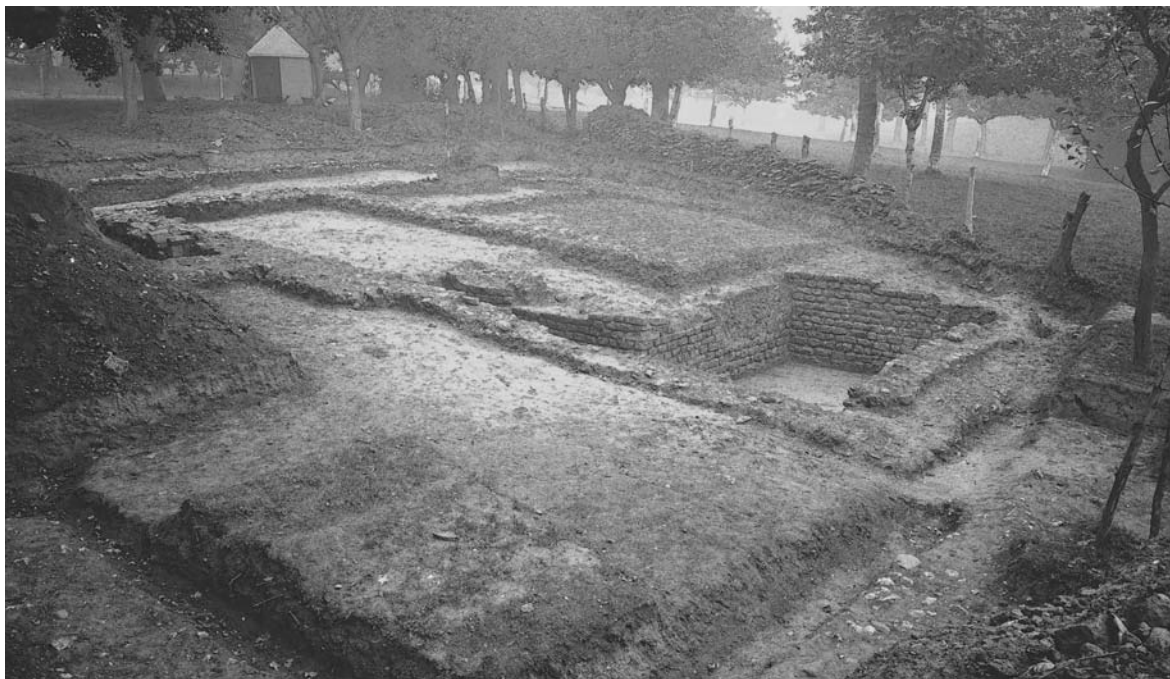
vond, kon slechts een kwart van het westelijke deel worden ontgraven. Vrijwel al het muurwerk was uitgebrouwen en alleen de diepere gedeelten van twee kelders waren bewaard gebleven. (fig. 4) In die kelders werd veel puin aangetroffen, aardewerk, metaal en 5 fragmenten van beschilderd pleisterwerk.⁴

Bij die ene villa bleef het niet. Het jaar daarop werd tussen de vindplaats van de sarcofaag en de deels opgegraven villa, een tweede villa ontdekt op de percelen van de heren Rutten en Hollanders, op slechts iets meer dan 50 meter afstand van de sarcofaag gelegen. Die kon door de medewerking van de perceeleigenaren in 1938 wel geheel opgegraven worden, maar volgens het opgravingsverslag werden er in deze villa geen beschilderde pleisterresten teruggevonden. De villa was veel kleiner en de opgraver vermoedde dat het om een ‘onderhorige’ hoeve ging, vermoedelijk van de eigenaar van de villa waarin de beschilderde pleisterfragmenten gevonden waren.⁵

De 5 stukken pleisterwerk uit de eerste villa zijn in het Rijksmuseum van Oudheden bewaard gebleven en bevinden zich in het depot. Hoewel men bezig was met een verhuizing van de depots, bleek men in Leiden bereidwillig om de vijf stukken op te zoeken en uit te lenen.

Figuur 3. De archeoloog W.C. Braat, verbonden aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden tussen 1928 en 1968. Hij was gespecialiseerd in de Romeinse periode en Middeleeuwen en heeft een groot aantal Romeinse villa's in Limburg opgegraven. (foto Rijksmuseum van Oudheden, Leiden)

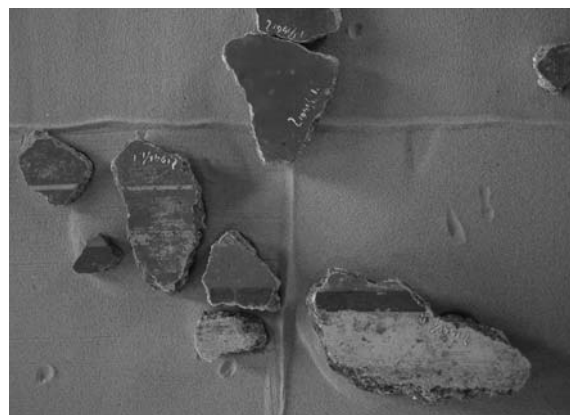
Figuur 4. Een overzicht van de teruggevonden funderingsresten van de grote villa van Simpelveld, opgegraven in de zomer van 1937. Op de achtergrond de tent van de opgravers en het aanpalende perceel waar het overgrote deel van de villa zich bevindt maar niet opgegraven mocht worden. Op de voorgrond de deels uitgegraven kelder waaruit de beschilderde pleisterfragmenten uit afkomstig zijn. (foto Rijksmuseum van Oudheden, Leiden)

In Blerick werden de vijf Leidse stukken uitgepakt en naast die uit het doosje gelegd. Hoewel geen stukken aan elkaar pasten, was het eigenlijk in een oogopslag duidelijk: ze waren identiek in de gebruikte mortel, de kleuren, de motieven en de verftechniek. Ze waren dus zo goed als zeker uit dezelfde villa afkomstig. In de kleinere villa, die in 1938 werd opgegraven, was geen kelder ontdekt en er werd ook geen melding gemaakt van de vondst van beschilderd pleisterwerk. De intrigerende vraag is nu: hoe komt iemand aan beschilderd pleisterwerk uit een opgegraven villa?

Er zijn vier voor de handliggende mogelijkheden. De eerste is dat de stukken, buiten medeweten van de opgravers, zijn verzameld tijdens het veldonderzoek in 1937. Daarop zou ook de geheimzinnigheid rond de vondst kunnen duiden. Een tweede mogelijkheid is dat de vondsten zijn verzameld na afloop van de opgraving in 1937. In de meeste gevallen werden de opgravingen na afloop, zonder toezicht van een archeoloog, weer dichtgegooid en geëgaliseerd. Het kan ook zijn dat er nog later is gegraven. In het opgravingsverslag staat dat de kelder waaruit de stukken pleisterwerk kwamen niet geheel uitgegraven

kon worden omdat er een grote perenboom op stond die gespaard moest blijven.⁶ Misschien is die boom na afloop van de opgraving doodgegaan en is de kelder alsnog leeggehaald, maar dan is natuurlijk de vraag waarom er niet ook andere objecten zijn gevonden.

De vierde mogelijkheid is dat de eigenaar van het naastgelegen perceel, toen de opgravers betrokken waren, zelf de schop ter hand hebben genomen om

Figuur 5. Opname van enkele stukken beschilderd pleisterwerk. De vier grootste fragmenten (met Leidse inventarisnummers) en enkele kleinere fragmenten die afkomstig zijn uit het doosje.

hun deel van de villa te onderzoeken en hebben toen misschien de beschilderde stukken pleisterwerk gevonden.

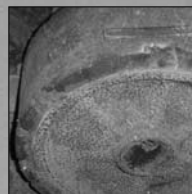
We zullen er waarschijnlijk nooit achterkomen wat er precies gebeurd is, maar wie weet wordt dit artikel de aanleiding om er misschien nog iets meer over te horen. In ieder geval gaan alle stukken, na studie, gezamenlijk terug naar het depot in Leiden en daar zullen ze een plek vinden in een kartonnen depotdoos met nummer 925.⁷

Bibliografie

- Braat, W.C. 1941: Nieuwe opgravingen van Romeinse villa's in Limburg. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, 22, 39-51.
- Beckers, H.J. & G.A.J. Beckers, 1940: *Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg*. Maastricht.
- Grooth, M. de, & B. Mater, 1997: *Een huis voor altijd*. Maastricht.
- Holwerda, J.H., 1931: Romeinsche sarcophaag uit Simpelveld. *Oudheidkundige Mededeelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 12 (suppl.), 27-48.
- Moorman, E.M., 1985: *Parietum incrustationes tenacissimis coloribus pictas*. Roman wall-painting fragments in the Rijksmuseum van Oudheden at Leiden and the Rijksmuseum G.M. Kam at Nijmegen. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, 65, 51-92.

Noten

- 1 Moorman 1985, 64.
- 2 Beckers & Beckers 1940, 267-270; De Grooth & Mater 1997, 9-13; Holwerda 1931.
- 3 Braat 1941.
- 4 Braat 1941, 46.
- 5 Braat 1941, 50.
- 6 Braat 1941, 44.
- 7 Ik dank Lara Laken voor haar hulp bij dit artikel.

Het werk van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) wordt in belangrijke mate financieel ondersteund door de Provincie Limburg. De Archeologische Vereniging Limburg (AVL) is een sectie van het LGOG.

Bijdragen voor Archeologie in Limburg worden bezorgd bij de redactie.

Illustraties dienen vrij van rechten te worden aangeleverd. Bij plaatsing van de bijdrage vervallen de auteursrechten en de reprorechtvergoeding aan het LGOG.

Hoofredactie: W. Dijkman
Europaplein 18 bus 13
3620 Lanaken (B)
06 - 281 218 53

www.archeologie.net
www.lgog.nl

Uitgave: Archeologische Vereniging Limburg

Ledenadministratie LGOG:
Postbus 83, 6200 AB Maastricht
043 - 321 25 86

ISSN 1384.7538
Giro: 34.80.900 t.n.v. Archeologische Vereniging Limburg

Prijs per nummer: € 3,50

Vormgeving en druk: 508 Grafische Producties bv
Valkenburg/Landgraaf

Archeologie in Limburg nr. 112 verschijnt in augustus 2009

